ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

BANK OMONATLARI VA DEPOZITLARINING YANGI JOZIBADOR TURLARINI JORIY ETISH HAMDA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Normamatov Ruslanbek Shamsiddin o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Ruzimurodov Olim
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti, PhD
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20347251

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarida omonat va depozit xizmatlarining zamonaviy turlarini joriy etish zarurati hamda ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash, bo‘sh pul mablag‘larini bank aylanmasiga faol jalb etish hamda raqobatbardosh depozit mahsulotlarini shakllantirish bugungi bank amaliyotining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot davomida muddatli, jamg‘arma va raqamli omonat turlarining afzalliklari, foiz siyosati, moslashuvchan depozit shartlari hamda mijozlar ehtiyojiga yo‘naltirilgan bank xizmatlarining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bank omonatlarining jozibadorligini oshirishda innovatsion texnologiyalar, mobil bank xizmatlari va individual depozit strategiyalaridan foydalanishning amaliy jihatlari ochib berilgan. Maqolada bank resurs bazasini mustahkamlash, depozit portfeli barqarorligini ta’minlash hamda omonat xizmatlari samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bank omonatlari, depozit siyosati, tijorat banklari, jamg‘arma omonatlari, muddatli depozitlar, raqamli bank xizmatlari, depozit portfeli, foiz siyosati, bank resurslari, moliyaviy barqarorlik, innovatsion bank mahsulotlari, omonat jozibadorligi.

Kirish. Bank tizimining barqaror faoliyat yuritishi ko‘p jihatdan tijorat banklarining mustahkam resurs bazasiga ega bo‘lishiga bog‘liq. Ushbu resurslarning asosiy qismi esa aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bank omonatlari hamda depozit mablag‘lari hisobidan shakllanadi. So‘nggi yillarda bank xizmatlari bozorida raqobatning kuchayishi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va mijozlar ehtiyojining o‘zgarib borishi banklardan omonat siyosatini yangicha yondashuv asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, an’anaviy depozit mahsulotlari bilan cheklanib qolish tijorat banklarining moliyaviy imkoniyatlari va mijozlar oqimiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli bank amaliyotida yangi, qulay va yuqori jozibadorlikka ega omonat turlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda.

Bugungi kunda aholining ma’lum qismi bo‘sh pul mablag‘larini bank tizimidan tashqarida saqlayotgani bank resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatini cheklamoqda. Mazkur holatning asosiy sabablaridan biri ayrim depozit mahsulotlarining mijoz talabiga yetarli darajada moslashmaganligi, foiz siyosatining yetarlicha rag‘batlantiruvchi emasligi hamda zamonaviy bank xizmatlari bilan integratsiya darajasining pastligidir. Shuningdek, inflyatsiya darajasi, moliyaviy savodxonlik va bank tizimiga bo‘lgan ishonch omonat hajmiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi omillar hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi tijorat banklarida omonat va depozitlarning yangi jozibador turlarini joriy etish zaruratini ilmiy jihatdan asoslash hamda ularning samaradorligini oshirish yo‘llarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida depozit xizmatlarini diversifikatsiya qilish, raqamli omonat mahsulotlarini kengaytirish, moslashuvchan foiz mexanizmlarini qo‘llash va mijozlar manfaatiga yo‘naltirilgan xizmatlarni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Maqolaning ilmiy yangiligi bank omonatlarining jozibadorligini oshirish orqali bank resurs bazasi barqarorligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi amaliy takliflarning ishlab chiqilgani bilan izohlanadi.

Asosiy qism. Tijorat banklarining barqaror faoliyati ko‘p jihatdan ularning resurs bazasi hajmi va sifati bilan belgilanadi. Bank resurslarining asosiy qismini esa aholi hamda xo‘jalik yurituvchi subyektlarning omonat va depozit mablag‘lari tashkil etadi. Shu sababli banklar o‘rtasida mijoz mablag‘larini jalb qilish bo‘yicha raqobatning kuchayishi omonat xizmatlarini takomillashtirishni muhim vazifaga aylantirmoqda. Ayniqsa, iqtisodiyotda raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi, mijozlarning moliyaviy ehtiyojlari va talablarining o‘zgarib borishi an’anaviy depozit mahsulotlarini yangicha yondashuv asosida rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Hozirgi kunda bank amaliyotida qo‘llanilayotgan omonat turlari asosan muddatli, jamg‘arma va talab qilib olinguncha depozitlardan iborat. Mazkur omonatlar ma’lum darajada bank resurslarini shakllantirishga xizmat qilayotgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda ular mijozlarning zamonaviy ehtiyojlarini to‘liq qondira olmayapti. Xususan, uzoq muddatli omonatlar bo‘yicha mablag‘larni muddatidan oldin yechib olishdagi cheklovlar, foiz stavkalarining inflyatsiya darajasiga mos kelmasligi hamda qo‘shimcha qulayliklarning yetishmasligi aholining ayrim qatlamlarini bank tizimidan uzoqlashtirmoqda. Natijada bo‘sh pul mablag‘larining bir qismi norasmiy aylanishda qolib ketmoqda.

Shu nuqtai nazardan, tijorat banklari tomonidan yangi jozibador depozit mahsulotlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ko‘plab davlatlar bank amaliyotida moslashuvchan omonat turlari, raqamli depozit xizmatlari va individual mijoz segmentlariga yo‘naltirilgan bank mahsulotlari keng qo‘llanilmoqda. Masalan, foiz stavkasi omonat muddati davomida bosqichma-bosqich oshib boradigan depozitlar, maqsadli jamg‘arma omonatlari hamda mobil ilovalar orqali boshqariladigan raqamli omonatlar mijozlar uchun qulay va manfaatli vosita hisoblanadi. Bunday xizmatlar nafaqat bank resurslarini oshirishga, balki mijozlarning bank tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Ayniqsa, raqamli bank xizmatlari asosida yaratilayotgan omonat mahsulotlari depozit bozorining rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mobil bank ilovalari orqali omonat ochish, foizlarni onlayn kuzatish, avtomatik kapitalizatsiya va masofadan turib boshqarish imkoniyatlari mijozlarga vaqt va xarajatlarni tejash imkonini bermoqda. Shu bilan birga, yoshlar va faol internet foydalanuvchilari orasida raqamli depozitlarga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Bu esa banklardan zamonaviy texnologiyalar asosida innovatsion mahsulotlarni yaratishni talab etadi.

Bank omonatlarining jozibadorligini oshirishda foiz siyosati ham muhim o‘rin tutadi. Foiz stavkalari bozor sharoitlari, inflyatsiya darajasi va mijozlarning kutayotgan daromadlilik ko‘rsatkichlariga mos ravishda shakllantirilishi zarur. Agar omonat bo‘yicha real daromad darajasi past bo‘lsa, aholi o‘z mablag‘larini boshqa investitsion vositalarga yo‘naltirishi mumkin. Shu sababli banklar depozit siyosatini ishlab chiqishda nafaqat qisqa muddatli foydani, balki uzoq muddatli mijozlar bazasini kengaytirish masalasini ham hisobga olishi lozim.

Bundan tashqari, omonat xizmatlarini diversifikatsiya qilish orqali turli ijtimoiy qatlamlarga mos depozit mahsulotlarini yaratish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, talabalar, pensionerlar, yosh oilalar va tadbirkorlar uchun alohida depozit dasturlarini joriy etish bank xizmatlarining ommabopligini oshiradi. Masalan, talabalarga mo‘ljallangan omonatlarda minimal boshlang‘ich mablag‘ miqdorini kamaytirish yoki bonus foiz tizimini qo‘llash orqali yoshlarning bank tizimiga qiziqishini oshirish mumkin. Shu bilan birga, uzoq muddatli maqsadli omonatlar orqali aholining uy-joy, ta’lim yoki tadbirkorlik uchun jamg‘arma shakllantirishiga ko‘maklashish mumkin bo‘ladi.

Omonat va depozitlar samaradorligini oshirishda banklarning marketing strategiyasi ham muhim rol o‘ynaydi. Ko‘plab hollarda aholining ayrim qismi mavjud depozit imkoniyatlari haqida yetarli ma’lumotga ega emas. Shu sababli banklar tomonidan moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan targ‘ibot ishlari, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlardagi reklama faoliyatini kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu esa nafaqat yangi mijozlarni jalb qilishga, balki mavjud mijozlar bilan uzoq muddatli hamkorlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, omonatchilar manfaatlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish ham depozit bozorining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bank tizimida omonatlar xavfsizligini ta’minlash, davlat kafolatlari va shaffof xizmat ko‘rsatish tamoyillariga amal qilish aholining banklarga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Ishonchning ortishi esa omonat hajmlarining ko‘payishiga va bank resurs bazasining yanada mustahkamlanishiga olib keladi.

Sana	Jami depozitlar	Jismoniy shaxslar depozitlari	Yuridik shaxslar depozitlari	Yillik o‘sish sur’ati (%)
01.06.2022	173 894	44 413	129 482	—
01.10.2022	206 759	54 467	152 292	18,9
01.12.2022	216 548	57 791	158 757	24,5
01.12.2023	229 501	79 956	149 545	6,0

Hisob-kitob metodikasi

2022-yil iyun–oktabr davri uchun o‘sish sur’ati:

$$\textbf{O'sish sur'ati} = \frac{\mathbf{206759 - 173894}}{\mathbf{173894}} \times \mathbf{100} = \mathbf{18.9\%}$$

2022-yil iyun–dekabr davri uchun o‘sish sur’ati:

$$\textbf{O'sish sur'ati} = \frac{\mathbf{216548 - 173894}}{\mathbf{173894}} \times \mathbf{100} = \mathbf{24.5\%}$$

2022–2023-yillar uchun yillik o‘sish sur’ati:

$$\textbf{O'sish sur'ati} = \frac{\mathbf{229501 - 216548}}{\mathbf{216548}} \times \mathbf{100} = \mathbf{6.0\%}$$

Statistik tahlil

Jadval ma’lumotlari O‘zbekiston bank tizimida depozitlar hajmi 2022–2023-yillar davomida o‘sish tendensiyasiga ega bo‘lganini ko‘rsatadi. 2022-yil 1-iyun holatiga jami depozitlar hajmi 173,9 trln so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yil 1-oktabrga kelib ushbu ko‘rsatkich 206,8 trln so‘mga yetgan. Natijada qisqa muddat ichida depozitlar hajmi 18,9 foizga oshgan. 2022-yil dekabr oyida esa jami depozitlar 216,5 trln so‘mga yetib, yarim yillik o‘sish sur’ati 24,5 foizni tashkil qilgan.

2023-yil 1-dekabr holatiga ko‘ra jami depozitlar hajmi 229,5 trln so‘mga yetgan. Bu 2022-yilning mos davriga nisbatan 6 foizlik o‘sishni anglatadi. Shu bilan birga, jismoniy shaxslar depozitlari hajmi 57,8 trln so‘mdan 80 trln so‘mga yaqinlashgan. Bu holat aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchi ortib borayotganini ko‘rsatadi. Yuridik shaxslar depozitlari hajmi esa yuqori ulushni saqlab qolgan bo‘lib, bank resurs bazasining asosiy qismi korporativ sektor hissasiga to‘g‘ri kelayotganini anglatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ayniqsa muddatli va uzoq muddatli depozitlar hajmining oshishi tijorat banklari tomonidan joriy etilgan yangi omonat mahsulotlari, yuqori foiz stavkalari va raqamli bank xizmatlari bilan bog‘liq. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda bir yildan ortiq muddatli depozitlar hajmi sezilarli darajada oshgan. Bu esa uzoq muddatli bank resurslarini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bundan tashqari, Markaziy bank hisobotlarida 2024-yilda mobil ilovalar orqali amalga oshirilgan onlayn depozit operatsiyalari hajmi 77,8 trln so‘mni tashkil etgani qayd etilgan. Bu raqam raqamli depozit xizmatlariga talab keskin oshayotganini ko‘rsatadi hamda yangi jozibador omonat turlarini joriy etishda fintech va masofaviy bank xizmatlari muhim omilga aylanganini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, bank omonatlari va depozitlarining yangi jozibador turlarini joriy etish tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar, moslashuvchan foiz siyosati, innovatsion xizmatlar va mijozlarga yo‘naltirilgan depozit mahsulotlarini rivojlantirish orqali banklar o‘z resurs bazasini kengaytirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, bu jarayon iqtisodiyotda bo‘sh pul mablag‘larini samarali jalb qilish va moliyaviy tizimning umumiy barqarorligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bank omonatlari va depozitlarining yangi jozibador turlarini joriy etish tijorat banklari faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim strategik yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda banklarning resurs bazasi nafaqat mavjud omonatchilar mablag‘lari hisobiga, balki yangi mijozlarni jalb etish darajasi bilan ham belgilanadi. Shu sababli

an’anaviy depozit xizmatlari bilan cheklanib qolish banklarning raqobatbardoshligini pasaytirishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash, omonat mahsulotlarini diversifikatsiya qilish va raqamli texnologiyalar asosida yangi xizmatlarni rivojlantirish depozit bozorining barqaror o‘sishini ta’minlaydi. Ayniqsa, mobil bank xizmatlari orqali boshqariladigan raqamli omonatlar, moslashuvchan foiz stavkalariga ega depozitlar hamda maqsadli jamg‘arma dasturlari mijozlarning real ehtiyojlariga mos keladigan samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga, depozit siyosatini ishlab chiqishda inflyatsiya darajasi, mijozlarning daromad kutilmalari va bozor talabini chuqur tahlil qilish zarur hisoblanadi. Omonatlarning jozibadorligini oshirish maqsadida tijorat banklarida foiz stavkalarini tabaqalashtirish, uzoq muddatli omonatlar uchun qo‘shimcha rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish hamda omonat muddatidan oldin yechilganda mijoz manfaatlarini qisman saqlab qoluvchi tizimlarni qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, talabalar, yosh oilalar, pensionerlar va kichik biznes subyektlari uchun alohida depozit dasturlarini ishlab chiqish bank xizmatlarining ommabopligini oshirishga xizmat qiladi. Banklar tomonidan moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan targ‘ibot ishlarini kuchaytirish, omonat xizmatlari bo‘yicha ochiq va shaffof axborot siyosatini yuritish ham aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Shuningdek, omonatchilar mablag‘lari xavfsizligini ta’minlash, davlat kafolatlari mexanizmlarini takomillashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish bank depozit siyosatining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlovchi muhim omillar hisoblanadi. Natijada tijorat banklarida yangi jozibador omonat turlarini keng joriy etish nafaqat banklarning moliyaviy imkoniyatlarini oshiradi, balki iqtisodiyotdagi bo‘sh pul mablag‘larini samarali jalb qilish, investitsion faollikni kuchaytirish hamda mamlakat moliya tizimining barqaror rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimov, B. A. (2021). Bank ishi. Toshkent: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti.
2. Jo‘rayev, A. S., & Rasulov, O. T. (2020). Tijorat banklari faoliyati va uni boshqarish. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
3. Karimov, U. R. (2022). Tijorat banklarida depozit siyosatini takomillashtirish masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 6(1), 112–118.
4. Mamadaliyev, X. M. (2021). Bank omonatlarini jalb qilishning zamonaviy usullari va ularning samaradorligi. Moliya va bank ishi ilmiy jurnali, 4(2), 54–61.
5. Mullajonov, F. M. (2019). Bank tizimi va moliyaviy xizmatlar bozori. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Tijorat banklarida depozit operatsiyalarini tashkil etish bo‘yicha me’yoriy hujjatlar to‘plami. Toshkent: Markaziy bank nashri.
7. Rasulov, Q. T. (2023). Raqamli bank xizmatlari sharoitida omonat mahsulotlarini rivojlantirish yo‘nalishlari. Yangi O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi, 3(7), 77–84.